Sociologie Românească, Volumul II, Nr. 3, 2004

Controverse teoretice asupra dezvoltării sociale: puncte de vedere în sociologia românească

Maria Larionescu
Universitatea Bucureşti

Articolul tratează patru reprezentări tipice ale dezvoltării societăţii româneşti : a) dezvoltarea socială ca proces de modernizare, cristalizată în proiectul revoluţionar paşoptist, proiectul neoliberal etatist şi în teoria neoiobăgiei ; b) dezvoltarea socială ca suport al identităţii culturale susţinută de proiectul poporanist şi ţărănist ; c) dezvoltarea socială ca sinteză a modernizării şi identităţii culturale exprimată în proiectul comunitar al Şcolii sociologice de la Bucureşti ; d) dezvoltarea socială ca proces de construcţie instituţională modernă în societăţile întârziate, având ca expresie postulatul logic al identităţii în concepţia lui C. Rădulescu-Motru.

Istoria sociologiei româneşti îi oferă cititorului contemporan un portofoliu bogat de idei, concepte, teorii asupra dezvoltării sociale, semnificativ din unghiul de vedere a ceea ce sociologul elveţian Giovanni Busino numea „permanenţa trecutului" în cunoaşterea ştiinţifică. Cunoaşterea istoriei disciplinei facilitează reconstrucţia actuală a sociologiei dezvoltării sociale printr-o „critică din trecut", care îmbogăţeşte conţinutul empiric al teoriilor actuale prin extinderea faptelor relevante pentru generalizările teoretice.

Tradiţiile sociologiei româneşti sunt generoase în contribuţii teoretice asupra dezvoltării sociale, caracterizate prin diversitate, caracter problematic, contextualitate, relevanţă istorică şi contemporană.

Spaţiul istoriei sociologiei româneşti oferă puncte de vedere diferite asupra dezvoltării sociale, pe care le putem sintetiza în patru tipuri de proiecte privind dezvoltarea socială a societăţii româneşti : proiectul dezvoltării sociale înţelese ca modernizare ; proiectul dezvoltării sociale ca diversitate culturală generată de complexitatea condiţiilor socioistorice ; proiectul dezvoltării sociale ca sinteză a procesului modernizării cu identităţile culturale întemeiate pe solidarităţi proprii ; proiectul construcţiei instituţionale moderne în societăţile avansate şi în cele întârziate.

Dezvoltarea socială ca proces de modernizare

O serie de contribuţii sociologice româneşti conferă conceptului de *dezvoltare* sensul de modernizare, adică de tranziţie de la societatea tradiţională premodernă la societatea capitalistă modernă prin crearea

unei pieţe capitaliste cu ajutorul capitalului străin şi prin împrumut cultural (instituţii, valori, comportamente) din ţările avansate.

Începuturile reflecţiei sociologice româneşti asupra formelor şi mecanismelor dezvoltării sociale au fost „provocate" de cerinţele de clarificare, explicare şi soluţionare a marilor probleme cu care se confrunta societatea şi naţiunea română în veacul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului XX : constituirea şi dezvoltarea statului naţional-unitar, modernizarea structurilor sale sociale, economice, politice, „reglarea" dezvoltării demografice, impulsionarea avansului culturii şi civilizaţiei naţionale.

Proiectul revoluţionar paşoptist

Primul efort deliberat al întemeietorilor sociologiei româneşti – generaţia paşoptistă – de a edifica un model al dezvoltării societăţii româneşti ca proces de modernizare este cuprins în programul revoluţiei de la 1848 (*Proclamaţia de la Islaz* şi *Dorinţa partidei naţionale din Moldova*), izvorât direct din principiile Revoluţiei Franceze.

Acesta cuprindea revendicări care solicitau schimbări structurale moderne : autonomia puterilor şi precizarea rolului statului, responsabilitatea miniştrilor, autonomia locală, desfiinţarea robiei, abolirea boierescului (iobăgiei), împroprietărirea ţăranilor, votul universal, egalitatea drepturilor politice, încurajarea comerţului şi industriilor (Lovinescu, 1924/1972, 117-118, 140-144). Valorile care susţin aceste programe sunt proprietatea privată, individul, libera concurenţă, economia de piaţă, societatea civilă, separaţia puterilor, adică marile valori liberale susţinute de Locke, Hume, Montesquieu, Tocqueville (Tănase, 1995, 6, 3). Perioada de înflorire a acestor principii, de metamorfoză a lor în practici sociale a fost relativ scurtă, de circa trei decenii. Ea coincide cu începuturile „Erei burgheze" în România, de la 1828 la 1866 (Zeletin, 1925/1991, 48-99).

Începuturile revoluţie burgheze în România semnifică transformări în structura social-economică, politică şi culturală a societăţii agricole primitive, declanşate de un agent social nou – burghezia apuseană – şi apoi desăvârşite împreună cu „nou-născuta" burghezie românească. Mişcările paşoptiste, scria cu pătrundere Ilie Bădescu (1988, 249), vor impune două idei fundamentale : ideea liberală şi ideea democratică.

Nevoile de expansiune ale capitalismului apusean îl împing spre pieţele ţărilor agricole aflate, la începutul secolului al XIX-lea, în plin Ev Mediu. Burghezia apuseană uzează de două „arme" redutabile pentru disoluţia vechiului sistem social : cumpărarea de produse agricole cu preţuri ridicate şi oferirea de produse manufacturate la preţuri scăzute (Zeletin, 1925/1991, 64). Rezultatul este spectaculos : în circa trei decenii, proprietarii funciari sunt „smulşi" din raporturile lor patriarhale şi „siliţi să lucreze după trebuinţele capitalismului" (Zeletin, 1925/1991, 65) ; economia naturală devine tot mai mult o economie de schimb ; vechile meserii şi ocupaţii cad pradă concurenţei străine ; sporirea relaţiilor de schimb duce la stimularea tendinţei de extindere a suprafeţelor cultivate pentru piaţă şi, „ca o consecinţă firească, creşterea valorii pământului" şi a aspiraţiei de a-l preface în proprietate privată individuală – „pârghia adâncă ce distruge vechiul regim cu proprietatea sa rurală uzufructuoasă, mai mult sau mai puţin comunistă, spre a clădi în locu-i regimul burghez al proprietăţii private şi al libertăţii persoanelor care o deţin" (Zeletin, 1925/1991, 67).

Acest proiect de factură raţionalist-liberală a început opera de modernizare prin apariţia în cadrul societăţii româneşti a câtorva fenomene noi : a) naşterea burgheziei româneşti, denumită în epocă clasa

boiernaşilor comercializaţi sau a micilor boieri agrarieni, apărători ai principiilor liberale şi interesaţi de negoţul cu produse agricole ; b) geneza unor practici sociale moderne, precum producţii agricole pentru schimb, extinderea circulaţiei mărfurilor, „plămădind pas cu pas o nouă bază de forţă socială : capitalul" (Zeletin, 1925/1991, 71) ; c) instituirea practicii cămătăriei, care, alături de capitalul comercial, a îndeplinit funcţia de distrugere a economiei de subzistenţă şi de ruinare a vechii clase a nobilimii (Sombart, 1911, 375).

Proiectul neoliberal etatist

Unul dintre cei mai prestigioşi teoreticieni ai procesului formării şi evoluţiei burgheziei româneşti a fost Ştefan Zeletin (1882-1934), care a elaborat o lucrare de referinţă pentru analiza teoretică a modernizării societăţii româneşti (Zeletin, 1925).

Analiza sa ţine seama de contextul socioeconomic particular al societăţii europene şi româneşti de după 1829, care a generat procese fundamentale ale dezvoltării sociale : sciziunea clasei boiereşti în boierii mari şi mici (boiernaşi) şi emergenţa burgheziei române, ce devine clasă stratificată în grupul agrarienilor comercializaţi, grupul cămătarilor, birocraţia şi oligarhia politică. Teza pe care o susţine şi o va valida Zeletin se referă nu la aserţiunea marxistă a luptei de clasă dintre boierime şi burgheziei, ci la transformarea vechii clase stăpânitoare prin sciziunea acesteia şi prefacerea micii boierimi comercializate în burghezie.

În esenţă, este vorba de legitimarea eforturilor de modernizare a societăţii româneşti de către burghezia încă minoră (ea îşi clădise doar baza economică cu sprijinul burgheziei apusene), nevoită să-şi asocieze suporteri puternici în „forţa centrală" – „oligarhie liberală" –, centralizare administrativă, birocraţie şi militarism, în condiţiile ruinării vechii clase stăpânitoare (Zeletin, 1925/1991, 94 şi urm.). Veriga lipsă în mecanismul social al modernizării societăţii româneşti era clasa de mijloc puternică, independentă, suportul oricărui proces de raţionalizare capitalistă (Popescu, 1995, 18-30). Justificările transformărilor moderne într-un spaţiu social de tranziţie, în care vechile structuri au fost zdruncinate, iar noua clasă şi aşezămintele corespunzătoare erau insuficient de puternice spre a prelua iniţiativa conducerii sociale, nu puteau fi decât „procedurale", adică expresii ale unei ordini construite socialmente. Iar a construi o ordine socială, aşa cum susţin teoreticienii „modernităţii organizate", înseamnă a introduce convenţii cu privire la modul de a percepe fenomenele sociale, de a acţiona în situaţii recurente şi, totodată, de a stabili clasificări ale fenomenelor care să îngăduie sporirea inteligibilităţii şi controlul asupra vieţii sociale (Wagner, 1994, 75-76). Or, unul dintre cei mai eficienţi factori de convenţionalizare este statul, care e împuternicit să impună criterii de clasificare în societate, să definească situaţii recurgând la instituţiile sale : sistemul de învăţământ obligatoriu, legislaţia, monopolul violenţei. Nu se poate imagina modernizarea unei societăţi, susţin teoreticienii acestui proces, atât timp cât grupuri relevante de persoane „deviază de la definiţiile fenomenelor sociale cruciale" (Wagner, 1994).

Teoreticienii clasici care au analizat rolul statului naţional ca factor modernizator sunt W. Sombart, Fr. List, A. de Tocqueville, K. Bücher, Fr. Oppenheimer, Şt. Zeletin, D.P. Marţian, I. Ghica, P.S. Aurelian, E. Lovinescu, M. Manoilescu. Ştefan Zeletin a fost sociologul care a înţeles cel mai bine funcţiunea statului naţional român în „Era mercantilismului" (1866 şi până în epoca interbelică, inclusiv). Puterea centrală, ajutată de vastul aparat birocratic şi de puterea militară, scria Ştefan Zeletin, îndeplineşte rolul de „tutore al burgheziei noastre în

proces de dezvoltare", concomitent cu rolul de forţă disciplinatoare a ţărănimii şi clasei muncitoare în conformitate cu normele societăţii burgheze.

Această reprezentare a modernităţii societăţii româneşti, axată pe locul central al statului ca factor de gestionare şi de concentrare a resurselor, are o seamă de efecte neanticipate asupra percepţiei statutului burgheziei care nu au fost intuite de Ştefan Zeletin, ci de unii teoreticieni socialişti şi liberali, ca, de exemplu, C. Dobrogeanu-Gherea (1955-1920), Ş. Voinea (1893-1969), H. Sanielevici (1875-1951). Este vorba despre poziţia dependentă a clasei burgheze faţă de deciziile şi resursele controlate de birocraţie, o burghezie care nu este interesată de câştigarea autonomiei afacerilor sale pe piaţa liberă, nici de descentralizarea administrativă, care i-ar diminua accesul la resursele controlate central. După unii analişti, modelul neoliberal etatist se perpetuează şi după 1989.

Cele două reprezentări tipice de proiecte de dezvoltare socială au în comun finalitatea procesului modernizării şi caracterul raţionalist al schimbărilor sociale în vederea sporirii inteligibilităţii şi controlului fenomenelor sociale, prima reprezentare fiind susţinută de mecanisme de schimbare spontane, naturale, în vreme ce în al doilea caz era vorba despre o ordine construită prin procese de convenţionalizare şi clasificare înfăptuite cu sprijinul statului.

Proiectul neoiobăgiei

Cel mai de seamă sociolog marxist din ţara noastră de la finele veacului trecut şi începutul secolului nostru, C. Dobrogeanu-Gherea, a întreprins o analiză aprofundată, materialist-istorică, a structurii agrare a societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, articulată în faimoasa teorie asupra neoiobăgiei[1], cu larg răsunet în gândirea românească, care a stârnit multe polemici în epocă, controverse şi influenţe prelungite şi în „secvenţa" interbelică, în care asistăm la dezbateri teoretice interesante, cu un relevant conţinut ştiinţific.

Teoria gheristă a neoiobăgiei a adus câteva inovaţii teoretice şi metodologice în cercetarea procesului de modernizare a societăţii româneşti :

1. fondatorul „neoiobăgiei" a izbutit să „decupeze" din organismul social acel segment hotărâtor pentru funcţionarea ansamblului social, fără a pierde din vedere întregul sistem, a cărui analiză minuţioasă i-a oferit „secretul intim" al „stării de agregare" a societăţii româneşti : „regimul neoiobag" ;

2. prin identificarea regimului neoiobag ca invariant structural al societăţii româneşti de după 1864, care condensa şi genera contradicţii de clasă adânci şi deci probleme sociale majore ale ţării, autorul a fost în măsură să demistifice unele „adevăruri" cu putere de circulaţie în epocă, să „mineze" unele prejudecăţi în cunoaşterea sociologică. Sunt relevante, din acest punct de vedere, contribuţiile gheriste cu privire la „nonvaloarea pământurilor ţărăneşti", care producea acea lipsă relativă de pământ, precum şi „proletarizarea neoiobăgistă" cu efecte în direcţia fărâmiţării şi transformării pământurilor ţărăneşti în nonvalori, „chiar când raportul între întinderea pământului şi volumul populaţiei rămâne neschimbat şi când pământul nu se concentrează în mâini mai puţine" (Dobrogeanu-Gherea, 1910, 11) ;

3. de pe poziţiile neoiobăgiei, Gherea a văzut cu claritate doar o fază a procesului de diferenţiere socială a agriculturii ţărăneşti, şi anume transformarea marii proprietăţi funciare în marfă liberă şi naşterea clasei capitaliştilor funciari. Ceea ce nu a sesizat autorul era emergenţa procesului de diferenţiere a ţărănimii în pături opuse, ca „rezultat inevitabil al acţiunii legii valorii în condiţiile producţiei de mărfuri capitaliste" (Marcu, 1979, 147), proces

care nu se putea produce în proporţii semnificative decât după emanciparea ţăranilor şi apariţia proprietăţii ţărăneşti. Or, cercetările economiştilor Ion Ionescu de la Brad, Gh. Maior, G.D. Creangă, C. Garoflid, I. Ionescu-Siseşti, ale istoricilor R. Rosetti, C.G. Giurescu, G. Panu ş.a. arată cu certitudine producerea unei diferenţieri accentuate a ţărănimii în anii de după reforma agrară din 1864, a unei restratificări sociale în sânul ţărănimii: ţărani fără pământ, ţărani cu pământ insuficient ce-şi închiriază munca altora, tărani cu pământ suficient pentru nevoile existenţei şi ţărani înstăriţi sau burghezia sătească (Costea, Larionescu, Tănăsescu, 1996, 341);

4. contribuţia teoretică cea mai interesantă a autorului neoiobăgiei, pusă în evidenţă de I. Bădescu, are în vedere stilul său de argumentare neoevoluţionist, anticipând teoria lui E. Service a „efectului de răsturnare" a secvenţelor dezvoltării sau „decalajul cultural invers" (Bădescu, Dungaciu, Baltasiu, 1996, 10-12). Gherea relaţionează structura socială neoiobagă de decalajul dintre stadiul de dezvoltare al societăţi româneşti rămase în urmă şi *epoca istorică* (determinată de orbita ţărilor capitaliste înaintate), ceea ce face ca societatea întârziată să se mişte de la forme la fond, făcând cu putinţă o structură socială hibridă capitalisto-iobăgistă, în care în faţa capitaliştilor marii proprietăţi nu stau ţăranii salariaţi liberi, ci „ţăranii învoiţi, siliţi";

5. centrarea analizei sociologice gheriste pe problematizarea condiţiei social-economice, dar şi politico-ideologice a ţărănimii – clasa productivă majoritară a societăţi româneşti din acea vreme – a oferit o perspectivă determinist-structurală (complexă), cu certe calităţi euristice şi vocaţie macrosocială în cercetarea sociologică, în pofida unor limitări ale concepţiei lui Gherea privind raţionalitatea capitalistă a reformei agrare ce i-a urmat, precum şi asupra proceselor de diferenţiere socială a ţărănimii după 1864;

6. prin teza „ocultismului instituţiilor"[2] ca dizolvant cultural al raporturilor de producţie existente, s-au legitimat noile căutări în sociologia rurală românească, acreditând ideea potenţialului activ, creator al clasei ţărăneşti în istoria naţională.

Dezvoltarea socială ca suport al identităţii culturale. Proiectul poporanist şi ţărănist

Principalii teoreticieni ai modelului dezvoltării întemeiate pe solidarităţi proprii, specifice identităţii culturale, etnice a colectivităţii umane, aparţin romanticii germane, narodnicismului rusesc, poporanismului şi ţărănismului. Această reprezentare constituie, în esenţă, o critică a modernităţii (liberale) venită dinspre un „fond fără forme" şi asumă amenajarea unui „spaţiu de libertate" în faţa instituţiilor statului (Barbu, 1995, 14), prin contestarea împrumutului extern ori, în cel mai bun caz, prin admiterea introducerii selective, cu discernământ, a formelor (instituţiilor şi principiilor) străine; în acelaşi timp, adepţii acestei reprezentări consideră legitimă dezvoltarea organică a societăţii, înrădăcinată în tradiţie, stăpânirea pământului, aşezămintele vechi, ortodoxie etc.

Printre susţinătorii cei mai avizaţi ai reprezentării tradiţionale a modernităţii susţinute de solidarităţi specifice se numără fondatorii sociologiei poporaniste şi ţărăniste C. Stere (1865-1936) şi V. Madgearu (1887-1940). Teza fundamentală a sociologiei poporaniste şi ţărăniste o constituie ideea că „evoluţia agriculturii urmează calea ei proprie", iar societăţile cu un mediu social pregnant agrar-ţărănesc vor urma forma de organizare economică de tip familial, care nu utilizează forţa de muncă salariată şi căreia îi corespunde o psihologie şi o concepţie specifică despre profit, salariu, rentă etc. „Economia ţărănească, preciza

M. Manoilescu (1891-1950), este acapitalistă şi aproape anticapitalistă". Pentru ca să fie sprijinită, sunt necesare mijloace specifice care se plasează „alături" de capitalism, în organizarea cooperatistă (Manoilescu, 1942, 127).

Susţinând teza utilităţii şi viabilităţii proprietăţii mici şi mijlocii, C. Stere, întemeietorul sociologiei poporaniste, a formulat modelul structural de tip agrarian-romantic al societăţii româneşti de la începutul acestui veac : „O ţărănime liberă şi stăpână pe pământurile ei ; dezvoltarea meseriilor şi a industriilor mici cu ajutorul unei intense mişcări cooperatiste la sate şi oraşe ; monopolizarea de către stat, în principiu, a industriei mari (afară de cazuri excepţionale, unde ea s-ar putea dezvolta de la sine fără prejudicii pentru viaţa economică), aceasta este formula progresului nostru economic şi social ce ne-o impun condiţiile înseşi ale vieţii noastre naţionale. Pentru vremurile pe cari le poate străbate gândul nostru, în împrejurările concrete ale dezvoltării noastre istorice, nu avem înaintea noastră altă cale" (Stere, 1907-1908/1996, 225).

Pe baza studiului sociologic al structurii sociale a societăţii româneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, C. Stere stabileşte o diagnoză a stadiului său de evoluţie întemeiată pe : a) caracterul social al populaţiei majoritare – ţărănimea şi tendinţele ei sociale ; b) caracterul agrar al structurii economice şi lipsa industriilor mari, ceea ce face imposibil de aplicat schema standard a evoluţiei capitalismului occidental stabilită de W. Sombart ; c) „fiinţa naţională", apreciată ca fiind „capitală pentru România, angajată pe calea unei democraţii rurale" specifice, necapitaliste (Stere, 1996, 36-75). Referitor la acest aspect, Stere aprecia : „Calea progresului social nu poate fi deschisă pentru noi decât prin realizarea unei adevărate democraţii rurale româneşti" (Stere, 1996, 74). Sunt cuprinse aici principalele idei poporaniste care au constituit nucleul doctrinar al viitoarei sociologii ţărăniste, de după primul război mondial : teza „formaţiunii sociale deosebite" a societăţii româneşti, întemeiată pe un autentic „intermundium" ţărănesc, concepţia structurii necapitaliste a economiei agrare familiale, teza trăiniciei gospodăriei familiale ţărăneşti şi a superiorităţii ei faţă de cea capitalistă, idealul antiindustrialist, ideea programatică a cooperaţiei necapitaliste.

La rândul său, V. Madgearu argumentează teza fundamentală a sociologiei ţărăniste după care evoluţia societăţilor cu mediu social pregnant agrar-ţărănesc urmează o cale proprie necapitalistă, bazată pe „proprietatea de muncă" ţărănească de tip familial, care nu utilizează forţa de muncă salariată şi căreia îi corespunde o psihologie şi o concepţie specifice despre profit, salariu, rentă (Madgearu, 1936).

O formulare sintetică sugestivă a crezului sociologic poporanist întâlnim şi la unul dintre discipolii lui Stere, M. Ralea (1896-1964). Acesta susţinea că ţăranul este, pentru geografia românească, expresia „legilor necesare ale determinismului social". „Suntem o ţară în majoritate de ţărani şi istoria ne arată că toate societăţile manifestă fizionomia elementelor lor dominante în producţia lor economică. Simpatic sau antipatic, ţăranul e o realitate" care trebuie acceptată de oricine o examinează dintr-un unghi sociologic (Ralea, 1928).

Evaluând modelul poporanist şi ţărănist asupra structurii şi direcţiei de evoluţie a societăţii româneşti, Eugen Lovinescu (1881-1943) şi Şt. Zeletin observau, nu fără temei, caracterul său hibrid, dualismul său structural : o structură social-economică medievală pe care s-a altoit o formulă de democraţie politică revoluţionară (Lovinescu, 1924/1972, 314,315) ; „sus" instituţiile democratice ale burgheziei capitaliste, „jos" viaţa economică a vechiului regim (Zeletin, 1922, 19). O critică incisivă a perspectivei sociologice de factură

romantic-agrariană poporanistă şi ţărănistă a venit şi din orizontul gândirii marxiste. C. Dobrogeanu-Gherea, C. Racovscki, L. Pătrăşcau, L. Rădăceanu au subliniat erorile de diagnoză şi prognoză ale structurii şi devenirii societăţii româneşti de pe poziţiile poporaniste şi ţărăniste, aducând clarificări în ceea ce priveşte caracterul fundamental capitalist al acesteia, procesele de diferenţiere, concentrare, pauperizare din lumea satului, necesitatea industrializării ţării ş.a.

Gânditorii de orientare poporanistă şi ţărănistă au introdus în circuitul de idei o seamă de conceptualizări privind mecanismele dezvoltării sociale, rolul şi funcţiile instituţiilor politice, culturale în cristalizarea poziţiei clasei sociale ţărăneşti. Vom schiţa principalele contribuţii în acest domeniu.

a) Cercetările personale de mare probitate ştiinţifică, precum şi datele furnizate de monografiile sociologice i-au îngăduit lui V. Madgearu să formuleze aprecieri nuanţate şi originale privind interdependenţa dintre suprapopulaţia agricolă relativă, densitatea rurală, nivelul de trai al gospodăriilor ţărăneşti şi structura socială a ţării, care infirma, nu de puţine ori, presupoziţiile teoretice ale sociologiei sale.

b) Relaţionarea problemei ţărăneşti la instituţiile sociale – statul, creditul, cooperaţia, şcoala etc. – poate fi apreciată ca o contribuţie, cu note originale, a sociologiei poporaniste şi ţărăniste, mai ales dacă o raportăm la stadiul cercetării diferenţierii şi structurii sociale de către şcolile sociologice din străinătate. După afirmaţiile unor cunoscuţi istorici ai sociologiei, doar în ultimele decade conceptul de *stat*, de pildă, a penetrat în problematica diferenţierii sociale şi a claselor sociale ; atât modelul funcţionalist pluralist, cât şi modelele de clasă ale căror stratificări operau pe terenul societăţii, statul fiind considerat fie ca o funcţiune a claselor, fie ca ceva separat sau „deasupra" societăţii, neputând fi uşor încorporat în modelul general (Parkin, 1978, 616).

c) Introducerea în instrumentarul analizei structurii de clasă a ţărănimii a unor variabile demografice, precum vârsta şi mărimea familiilor ţărăneşti, a proceselor de diferenţiere demografică (Madgearu, 1936, 62 şi urm.) a contribuit la rafinarea şi îmbogăţirea indicatorilor de dezvoltare socială în sociologia din ţara noastră, în ciuda exagerării rolului factorilor demografici şi a neglijării proceselor de diferenţiere socială.

d) O contribuţie originală a sociologiei ţărăniste este şi teoria societăţii ţărăneşti active, creatoare din punct de vedere istoric, aflată la antipodul unor puncte de vedere, cu circulaţie în epocă, care caracterizau masele ţărăneşti în termeni de pasivitate, inerţie, conservatorism. Sunt relevante, în acest context, aprecierile cunoscutului sociolog Şt. Zeletin asupra pasivităţii funciare a maselor ţărăneşti : „În prefacerea vechiului nostru regim, ţărănimea a fost o simplă masă pasivă… În această ciocnire cu stăpânii ei străvechi, ţărănimea română se înfăţişează ca orice forţă oarbă şi elementară a naturii. Ea nu ştie ce vrea, nu pricepe limpede ce să ceară şi în ce chip să urmărească înfăptuirea vagelor ei dorinţe" (Zeletin, 1922, 43). Faţă de opinia lui Zeletin cu privire la caracterul inert al ţărănimii, punctele de vedere poporaniste şi ţărăniste apar mai suple, mai nuanţate. Căci să nu uităm că, aşa cum subliniază unii specialişti contemporani, teoreticienii agrarieni au condiţionat înfăptuirea idealului lor ţărănist de două reforme esenţiale : democratizarea vieţi publice şi rezolvarea problemei ţărăneşti.

e) O contribuţie a sociologiei poporaniste la înţelegerea dezvoltării sociale constă în identificarea unor mecanisme sociale ale deteriorării relaţiilor şi condiţiilor de viaţă ale claselor şi indivizilor, cum sunt pro-

cesele de înstrăinare care se dezvoltă în cadrul civilizaţiei urbane capitaliste, pricinuite de fenomenele reificării esenţei umane, ale stereotipiei muncii parcelare. Poporaniştii au militat cu pasiune pentru idealul omului armonios dezvoltat, aflat la antipodul deformărilor patologice ale civilizaţiei capitaliste, urbane, industriale, şi acesta nu poate fi decât ţăranul român. Sunt deosebit de sugestive diagnozele critice ale lui Stere, exprimând sărăcirea extremă a relaţiilor sociale capitaliste, golirea de conţinut uman a raporturilor de muncă: „om-ciocan", „om-roată", „om-spadă", „om-condei", „om-carte", toţi fiind în contradicţie cu *homo sapiens* dezvoltat armonios. Mult mai aproape de acest ideal este viaţa ţăranului, care „în adevăr are toate elementele unei vieţi pline, omeneşti: el munceşte, simte, cugetă, la el lucrează deopotrivă trupul, inima, capul" (Stere, 1921, 43-46).

f) Dezvoltând ideea, de inspiraţie marxistă, privind prioritatea cauzelor economice în existenţa claselor sociale, M.D. Ralea a formulat, în teza sa de doctorat, o tipologie care deviază de la modelul poporanist-ţărănist, de deosebită relevanţă pentru analiza transformărilor structurale ale societăţii. Este vorba despre încorporarea ideii sale asupra structurii de clasă într-o concepţie cuprinzătoare a revoluţiei sociale, alcătuită din trei secvenţe: „revoluţia-program", „revoluţia-mijloc" şi „revoluţia--organ". Ceea ce conferă identitate unei revoluţii sociale şi o diferenţiază de reformă, răscoală, conspiraţie etc. este implicarea clasei sociale care nu a avut până atunci puterea, promovarea unui program de transformare socială şi cucerirea puterii de către clasa respectivă. Sunt relevatoare precizările pe care le face Ralea cu privire la „constituirea proletariatului sub formă de clasă revoluţionară", capabilă să impună grupului întreg un nou etalon de valori (Ralea, 1930), considerente ce se înscriu în orizontul teoretic al gândirii marxiste, de care a fost influenţat autorul atunci când şi-a elaborat teza de doctorat la Sorbona.

g) O altă idee importantă pentru concepţia dezvoltării sociale a fost dezvoltată de M.D. Ralea în termenii unor mecanisme de transformare a claselor sociale (Ralea, 1926, 133): importanţa numărului indivizilor care transformă grupurile în clase sociale; creşterea cantităţii tinde să împartă o clasă în noi formaţiuni, ca, de pildă, „elita uvrieră"; lupta de clasă – factor de transformare a claselor.

h) Sociologia poporanistă a constituit „prima critică radicală a evoluţionismului sociologic marxist" şi cea dintâi afirmare a „rolului evoluţionar al clasei mijlocii" (Bădescu, Dungaciu, Baltasiu, 1996, 82). Ca alternativă la sociologia marxistă, observa I. Bădescu, sociologia poporanistă a formulat două teze fundamentale: prima, întreaga organizare socială ierarhică a omenirii s-a născut prin superpunere; peste „elementul ţărănesc nediferenţiat social, conservator s-au superpus pe rând, în istorie, feluritele rânduieli ierarhice, de clasă şi de castă"; a doua, „sistemul capitalist, în speţă proletariatul industrial, s-a ridicat pe ruina parţială a gospodăriei ţărăneşti, nu doar în Răsărit, ci şi în apus" (Bădescu, Dungaciu, Baltasiu, 1996, 85). Evaluând recent contribuţia teoretică a sociologilor poporanişti şi ţărănişti, I. Bădescu apreciază efortul lor de a regândi legea standard a evoluţiei capitaliste şi de a formula, cu circa cinci decenii în avans faţă de neoevoluţioniştii americani, ideea „potenţialului evoluţionar" al societăţilor ţărăneşti, invalidând „mitul evoluţionismului unilinear" (Bădescu *et al.*, 1996, 82-102, 161-165).

Dezvoltarea socială ca sinteză a modernizării şi identităţii culturale. Şcoala sociologică de la Bucureşti

Cel mai cunoscut şi cel mai prestigios model integralist al dezvoltării sociale aparţine Şcolii sociologice de la Bucureşti, întemeiată de Dimitrie Gusti (1880-1955).

Conceptul unităţii sociale constituie o piesă de bază în paradigma monografiei exhaustive, decurgând din poziţia sa cheie în sistemul gustian. Acest concept are o dublă semnificaţie orientativă pentru analiza dezvoltării sociale : a) de colectivitate umană integrală, determinată de cele patru cadre şi care desfăşoară manifestări constitutive şi regulative, relaţii şi procese sociale ; b) simultan, el indică obiectul real de investigare socială a proceselor de reformă socială. Pe marginea acestui concept se pot face câteva consideraţii privind valoarea sa metodologică pentru cercetarea proceselor de transformare socială.

1. În definirea unităţii sociale, Dimitrie Gusti face apel la noţiuni ca „solidaritatea de sentimente", „realitate activă de manifestaţie a voinţei într-o lucrare comună", „formă de viaţă socială elementară, ireductibilă" ş.a.m.d. Astfel de unităţi sunt familia, satul, oraşul, biserica etc., care sunt „îmbinate felurit în unităţi mai cuprinzătoare ale neamurilor, satelor, imperiilor" (Gusti, 1940, 3 ; Bădina, 1965, 45 şi urm. ; Constantinescu-Galiceni, Ungureanu, 1983, 158 şi urm.).

Una dintre implicaţiile metodologice directe ale ipotezei unităţii sociale constă în indicarea obiectului cercetării : investigaţiile sociologice exhaustive sau integrale urmau să se desfăşoare „pe bucăţi de realitate socială cât mai mici", care constituiau forme de viaţă elementară (unităţi ireductibile), urmând ca, printr-o acumulare de astfel de cercetări, prin epuizarea cunoaşterii unităţilor elementare, cercetarea să cuprindă unităţile mai largi, integratoare, cum sunt regiunea, naţiunea şi, în final, umanitatea. După cum se ştie, Gusti a făcut un calcul privind numărul de echipe şi volumul de ani necesari unei astfel de opere. El nutrea iluzia şi a reuşit, cel puţin la început, să-şi convingă elevii că prin adunarea câtorva mii de astfel de monografii exhaustive va fi în măsură să alcătuiască o teorie macrosociologică a naţiunii. Curând însă, limitele şi impasurile spre care această ipoteză a monografiei integrale orienta cercetarea sociologică au devenit tot mai evidente, lărgind breşa în interiorul paradigmei teoretice şi făcând loc altor modele ipotetice. În planul cercetării sociologice, ipoteza amintită conducea către studiul atomist al faptelor singulare, deci desprinse din contextul social-istoric în care s-au format şi evoluau. Preocuparea cercetătorilor era ghidată stăruitor spre descrierea detaliată a faptelor, fenomenelor individuale, unice. Numai într-o fază ulterioară, după ce se epuizau toate informaţiile cu privire la unităţile sociale analizate, urma să se contabilizeze apariţiile concomitente ale unor fenomene prin inventarierea tuturor faptelor şi observaţiilor. Pe prim-plan în câmpul observaţiei apare abordarea predilectă a individualului, a evenimentului unic. Conceptul unităţii sociale conferă, de fapt, statut de marginalitate cercetării repetabilităţii, a ceea ce este comun şi caracterizant pentru configuraţia şi dinamica socială a realităţii studiate. Este firesc ca sub cupola indicativă a acestei ipoteze preocupările orientate spre întocmirea unor studii statistice care să conţină serii lungi de date, relevante pentru natura şi evoluţia fenomenului, şi care să ofere posibilitatea surprinderii unor procese sociale fundamentale ale acestora să fie lăsate pe plan secundar. Aceeaşi poziţie reziduală este rezervată preocupării de tipologizare, de surprindere a unor trăsături semnificative

cu valoare de generalitate. Este explicabil, în această lumină, de ce s-a programat „egala îndreptăţire" la explorare, în planurile de cercetare, a factorilor climaterici, istorici, psihologici, a obiceiurilor, magiei, ştiinţei de carte, stării sanitare, ocupaţiilor, regulilor juridice ş.a. şi nu s-a indicat cercetarea prioritară a unor procese fundamentale ale realităţii satelor noastre, ca: geneza relaţiilor de piaţă în conflict cu economia de subzistenţă, efectele sistemului de moştenire asupra stării gospodăriei ţărăneşti, diferenţierea de clasă, pauperizarea şi concentrarea avuţiei la sate, relaţiile conflictuale etc., deşi aceste cercetări urmau unor evenimente ca cele din 1907 şi amplelor mişcări sociale din anii 1918-1920 etc.

Cu toate limitele semnalate privind tratarea dezvoltării sociale, cercetările monografice exhaustive interbelice conţin elemente valoroase, originale, îndeosebi asupra structurilor patriarhale ale satului şi disoluţiei acestora (Stahl, 1939; Conea, 1940; Bărbat, 1941).

2. Tiparul monografist gustian a fost supus unor „corecţii" importante o dată cu trecerea la micromonografiile zonale. Printr-o serie de specificaţii metodologice (analize statistice globale, intenţii de reprezentativitate şi de relevanţă ale dimensiunilor analizate, sinteze comparative etc.), ipoteza micromonografiei zonale a condus la rezultate ce se axează concentric pe fenomene şi procese sociale structurale ale lumii rurale.

Modelul de investigaţie a proceselor şi structurii sociale săteşti utilizat de cele 55 de echipe studenţeşti în Campania 1938 în cele 60 de sate (adică fiecare al 300-lea sat al ţării) şi o populaţie investigată de 105 000 de săteni (fiecare al 160-lea sătean al ţării) cuprindea următorii indicatori agregaţi, semnificativi pentru diagnosticarea dezvoltării sociale: întinderea de pământ stăpânită; fărâmiţarea proprietăţii în ultimii 15 ani; bugetul gospodăriilor de ţărani săraci, mijlocaşi şi chiaburi; inventarul mort şi viu; mortalitatea infantilă; natalitatea; alimentaţia; igiena locuinţei; ştiinţa de carte; trecerile în şcoala secundară şi superioară a copiilor de la ţară (Gusti, 1938, 431).

Rezultatele investigaţiilor pun în lumină un proces accentuat de diferenţiere socială rurală (Gusti, 1938, 432-433): a) 40% gospodării de ţărani săraci care stăpâneau parcele mai mici de 2 ha, suprafaţă ce reprezenta, în general, minimul strict necesar de subzistenţă al unei familii din patru membri; această categorie, mai numeroasă la munte, degenerează prin subalimentare permanentă, stare precară a sănătăţii şi educaţiei; b) 43% gospodării de mijlocaşi care exploatează între 2 şi 7 ha; autonome şi viabile în generaţia aceasta, ele vor spori în viitor numărul celor dependente, lipsite de minimul de suprafaţă agricolă; marea majoritate a analfabeţilor tineri (80% dintre cei ce nu au urmat nici o şcoală şi 90% dintre cei ce au urmat clasa I din tinerii cuprinşi între 7 şi 25 de ani) se recrutează din categoria ţăranilor săraci şi cu stare mijlocie; c) 17% gospodării de chiaburi ce stăpânesc peste 7 ha şi deţin 54% din suprafaţa satelor studiate arată că e în curs „un proces rapid de formare a unei noi proprietăţi mijlocii şi mari" şi a unei clase de mijloc „extrem de energice şi întreprinzătoare". În şcolile secundare şi superioare trec mai ales copiii de chiaburi şi mijlocaşi: din totalul de 1 573 de tineri (70% băieţi şi 30% fete) ce au intrat în şcoli secundare şi superioare între 1920 şi 1938, 6% provin din familii sărace, între 25 şi 49% din familii cu stare mijlocie şi 17% din familii înstărite. Cercetarea condiţiilor de igienă a locuinţei a arătat însă că, în ciuda numărului mai mare de încăperi pe locuitor deţinut de categoria ţăranilor mijlocii şi chiaburi, cubajul de 32 m necesar pentru viaţa igienică a unei persoane nu este întrunit nicăieri de încăperea efectiv

locuită : „Familia se înghesuie în puţinele paturi din încăperea de locuit, chiar şi când are în restul casei un pat de fiecare membru. Peste tot, în fiecare pat dorm cel puţin două persoane" (Gusti, 1938, 435). Concluziile anchetei sunt edificatoare : nevoia asanării condiţiilor de viaţă ale ţăranilor săraci, iar „îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale ţărănimii mijlocii şi bogate este o problemă de educaţie", adică de cultură integrală, intelectuală, sanitară şi economică (Gusti, 1938, 435).

3. Ca o mărturie a aprecierii valorii de cunoaştere a situaţiei reale a stării ţărănimii, Lucreţiu Pătrăşcanu (1900-1954) şi V. Madgearu au încorporat în sintezele lor teoretice o serie de analize statistice globale şi aprecieri din lucrarea *60 de sate româneşti* şi din alte cercetări monografice. În micromonografiile zonale apar mai clar conturate şi delimitate categoriile sociale săteşti : chiaburi, ţărani mijlocaşi şi săraci (deşi aceştia din urmă apar uneori conceptualizaţi confuz sub numele de „ţărănime codaşe"). În acest sens, pot fi menţionate cercetările lui A. Golopenţia, care a surprins cu fineţe diferenţierile sociale din sânul clasei de „ţărani agricultori", alcătuită din chiaburi, ţărani cu stare, mici gospodari de sine stătători, gospodari dependenţi, muncitori rurali cu pământ. Ca urmare a mobilităţii sociale, îndeosebi a emigrării la oraş a ţăranilor, apare „ţăranul muncitor", având familia la ţară, unde „agricultura devine ocupaţie anexă, susţinută de femei şi copii (Golopenţia, 1940, 36). De asemenea, în micromonografiile zonale, procesele sociale structurale de proletarizare a ţărănimii, de pauperizare a maselor ţărăneşti, de stratificare socială, luptă de clasă etc. sunt mai explicit formulate şi tratate ca probleme sociologice de interes major (Golopenţia, Georgescu, 1941-1943).

Cercetările monografice sumare s-au fructificat şi prin studii de sinteză asupra unor fenomene de destructurare a comunităţilor rurale (de pildă, explicaţia cauzală complexă a exodului rural, dimensiune relevantă a procesului de modernizare a satului).

4. Limitările ipotezei unităţii sociale, menţionată mai înainte, nu sunt singurele implicaţii asupra orientării sociologiei dezvoltării. Ele s-au împletit şi cu alte semnificaţii cu valoare inovatoare, care au fertilizat rolul gândirii sociologice naţionale şi internaţionale. Una dintre aceste semnificaţii priveşte tratarea simultană a unităţii sociale ca obiect de investigaţie ştiinţifică, de reflecţie teoretică şi de intervenţie socială. Cu această idee, Gusti şi Şcoala lui au dezvoltat o concepţie integratoare a sociologiei dezvoltării.

Prin ipoteza unităţii sociale, Şcoala sociologică de la Bucureşti nu numai că a ridicat ideea de integrare a cercetării cu acţiunea socială şi cu învăţământul la o înălţime necunoscută până atunci, conferindu-i statut ştiinţific, ci a şi înfăptuit-o practic, câştigând recunoaşteri şi prestigiu, inclusiv peste hotare.

Analiza procesului de construcţie instituţională modernă în societăţile întârziate

C. Rădulescu-Motru (1868-1957) considera că societatea românească a fost prost „croită" de oamenii politici ai secolului al XIX-lea, întrucât ei au apreciat eronat că sufletul omenesc este o entitate substanţială, universală, ce poate fi împrumutată, imitată ; altfel spus, ei au identificat nepermis cultura cu raţiunea umană abstractă. Autorul şi-a asumat sarcina de a identifica procesele sociale care au condus la o adevărată patologie a dezvoltării sociale a societăţii româneşti şi de a formula strategii autentice de dezvoltare a acesteia.

Esenţa problemei dezvoltării sociale a societăţii româneşti este definită în termenii decalajului dintre psihologia (sufletul) poporului român şi idealul culturii apusene, întruchipat în instituţii, valori, comportamente, practici sociale, tehnologii. C. Rădulescu-Motru a decodificat decalajul dintre instituţiile apusene împrumutate şi realităţile sociale româneşti în câteva constructe sociale cum sunt : pseudoraţionalizare *versus* raţionalizare adevărată, politicianism, falsă europenizare *versus* europenizare autentică, individualism subiectiv (capricios) *versus* individualism constructiv, pseudocultură *versus* cultură, semicultură, gregarism *versus* solidarism, colectivism *versus* individualism.

Dezvoltarea socială autentică şi durabilă este concepută de C. Rădulescu-Motru ca un proces continuu de construcţie instituţională prin aplicarea postulatului logic al identităţii. Postulatul logic al identităţii semnifică păstrarea unui înţeles identic al noţiunilor. Deprinderile care rezultă din aplicarea postulatului identităţii fac posibilă înlocuirea vechilor credinţe privind statornicirea voinţei divine şi a practicilor instinctive cu „încrederea în libera discuţiune şi stabilitatea raţionamentului" (Rădulescu-Motru, 1904, 123-124). Popoarele apusene au supus controlului conştiinţei raporturile sociale reglementate anterior de obiceiuri, tradiţii, superstiţii. Socrate a fost condamnat la vremea sa pentru că şi-a povăţuit concetăţenii că ceea ce este rău, bun trebuie să aibă un înţeles identic pentru toţi. Or, în Antichitate învăţăturile lui Socrate erau percepute ca o erezie, întrucât se considera că aduc o ştirbire voinţei atotputernice a zeilor ; doar zeii puteau fixa eternul, nicidecum mintea finită a omului. În Apus întâlnim „o cooperaţiune socială bazată pe o identitate de deprinderi sufleteşti : viaţa politică şi morală, activitatea ştiinţifică şi creaţiile artistice urmează un fir de continuitate. Sentimentul responsabilităţii este înrădăcinat în sufletul fiecărui cetăţean. Cetăţeanul deliberează asupra afacerilor de stat, fiindcă deliberarea acolo este posibilă şi rodnică" (Rădulescu-Motru, 1904, 128). Opinia publică este o realitate ce se impune datorită metodei lor de cugetare, transformată în deprindere ce se întăreşte prin practica cotidiană.

Autorul subliniază că aici este vorba despre identitate de deprinderi şi nicidecum de identitate de termeni. Poţi răspândi dicţionare foarte bune pentru explicarea valorilor de libertate, constituţie, democraţie printre cetăţenii unor societăţi întârziate, la fel cum au procedat şi misionarii care au difuzat milioane de evanghelii printre popoarele arhaice din Africa. „Cooperaţiunea socială se bazează pe o identitate de deprinderi, iar nu pe o identitate de termeni" (p. 129). În societatea românească, falsificată prin politicianism, pseudocultură, pseudoraţionalizare, noţiunile de *parlament*, *alegător*, *reprezentant*, *democraţie*, *libertate*, *egalitate* variază de la individ la individ. Ele trăiesc o viaţă de împrumut, fiind masca altor deprinderi. Instituţiile publice funcţionează după principiul real „Ai pe cineva ? " la Minister, Tribunal, Prefectură, Bancă, Credit. „Acest veşnic cineva face şi desface toate ; el este realul, actualul. " (p. 137)

Strategia dezvoltării sociale legitime a unei societăţi întârziate este identificată de autor în individualizarea raporturilor sociale (valorificarea vocaţiilor individuale) cu ajutorul „personalităţilor de faptă sau de caracter".

Normalitatea *versus* nelegitimitatea dezvoltării sociale

Punctele de vedere prezentate mai sus ridică problema evaluării procesului de dezvoltare a societăţii româneşti din secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolului XX. Proiectele raţionalist-liberale, neoliberale etatiste,

neoiobăgiei tratează dezvoltarea socială ca proces legic, corespunzător logicii capitalismului, legii sincronismului, legii orbitării. Celelalte proiecte analizează procesul de dezvoltare în termeni de inadecvare, absenţă a normalităţii, excepţie de la modelul general acreditat, lipsă de legitimitate.

În sprijinul tezei dezvoltării sociale normale şi legitime a societăţii româneşti din perioada avută în vedere, Ştefan Zeletin aduce argumentul conform căruia la începuturile burgheziei şi capitalismului sufletul rural rămâne peste tot în urma vremii. Nicăieri în lume, consemna Ştefan Zeletin (1925/1991, 260), instituţiile burgheze nu au izvorât din nevoile sufleteşti ale popoarelor, ci din nevoile capitalismului. Iar armonizarea instituţiilor moderne cu psihologia poporului este o activitate treptată, dificilă şi îndelungată (în care s-a recurs, nu de puţine ori, la mijloace de constrângere).

Delegitimarea procesului de modernizare a societăţii româneşti este echivalentă cu tăgăduirea rolului istoric al principalului agent social al dezvoltării, şi anume burghezia română, asistată în epoca mercantilismului de burghezia străină şi puterea de stat.

Pe marginea celor prezentate până acum, rezultă că sociologia românească din epocă a acordat spaţiu larg şi a mobilizat energii semnificative pentru diagnosticarea fenomenelor şi proceselor dezvoltării sociale, devenind ea însăşi parte a proceselor schimbării sociale. Sociologii vremii şi ceilalţi specialişti, care au adoptat punctul de vedere sociologic în analizele lor, au nutrit convingerea că elaboratele lor ştiinţifice asupra dezvoltării sociale vor servi raţionalizării progresive a societăţii, redirecţionării acţiunii de reformare socială. În acest context de idei, se poate aprecia faptul că analizele sociologice din perioada avută în vedere se înscriu ca rezultate de valoare într-o teorie a utilizării cercetării sociale pentru reconstrucţia societăţii, a valorii teoretice şi sociale a disciplinei.

Note

1. „Neoiobăgia", în viziunea fondatorului ei, constituie o expresie sintetică a structurii agrare de clasă a societăţii româneşti de la sfârşitul secolului trecut, care esenţializează pârghiile sale fundamentale de structurare, mobilitate, stratificare socială. Ea este definită de autor ca „o întocmire economică şi politico-socială agrară particulară ţării noastre" şi care constă în patru termeni: a) raporturi de producţie în bună parte iobăgiste, precapitaliste; b) o stare de drept liberalo-burgheză, prefăcută în iluzie şi fals, lăsându-l pe ţăran la discreţia proprietarului de pământ; c) o legislaţie tutelară care decretează inalienabilitatea pământurilor ţărăneşti şi „reglementează" raporturile dintre proprietari şi ţărani, raporturi izvorâte din primii doi termeni; d) insuficienţa pământului aşa-zisului mic proprietar ţăran pentru munca şi întreţinerea familiei sale, fapt care-l sileşte să devină „vasal" al marii proprietăţi.
   „Această întocmire am numit-o neoiobăgie, deoarece conservă fondul esenţial al vechii iobăgii, dar cu un amestec necesar şi fatal de elemente capitaliste", o iobăgie nouă (Dobrogeanu-Gherea, 1910, 370).
2. Teza ocultismului instituţiilor, ai cărei germeni îi întâlnim la Radu Rosetti, a primit o formă elaborată în scrierile lui Dobrogeanu-Gherea. Ea conceptualizează situaţia paradoxală, ilicită a statutului ţărănimii învoite, ce determină funcţiile statului democratic, în contextul în care, „neputând fi împlinite pe cale directă şi francă de către acesta, să fie împlinite pe cale indirectă, *ocultă*, de nişte organe sociale a căror menire ar fi cu totul alta". Băncile populare, Casa rurală, obştile săteşti se „încarcă" cu atribuţii formativ-educative, determinând ţărănimea „să se ocupe de afacerile ei, să le discute, să le priceapă: şi nu numai afacerile fiecărui ţăran în parte, ci şi afacerile obştei ţărăneşti, afacerile ţărănimii, ale clasei şi afacerile ţării (s.a.)" (Dobrogeanu-Gherea, 1910, 286).

Bibliografie

Abraham, D. şi Chelcea, S. (1996). Contribuţia ştiinţifică a profesorului H.H. Stahl la cunoaşterea comunităţilor rurale româneşti. În M. Larionescu (coord.). *Şcoala sociologică de la Bucureşti. Tradiţie şi actualitate*. Bucureşti : Editura Metropol.

Barbu, D. (1995). „Formele fără fond" şi puterea intelectualilor. *Sfera Politicii*, IV, 29-30.

Bădescu, I. (1988). *Timp şi cultură*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Bădescu, I., Dungaciu, D. şi Baltasiu, R. (1996). *Istoria Sociologiei. Teorii contemporane*. Bucureşti : Editura Eminescu.

Bădina, O. (1965). *Dimitrie Gusti*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică.

Bărbat, Al. (1941). *Studiul economic al satului Drăguş-Făgăraş*. Bucureşti : ISSR.

Blau, P. şi Duncan, O.V. (1967). *The American Occupational Structure*. New York : Wiley.

Brătianu, I.C. (1853). Naţionalitatea. *Republica Română* (Bruxelles), 2.

Caraioan, P. (1971). Profesorul Dimitrie Gusti şi Şcoala sociologică de la Bucureşti. În *Sociologia Militans, IV. Şcoala Sociologică de la Bucureşti*. Bucureşti : Editura Stiinţifică.

Cernea, M. (1991). *Putting People First. Sociological Variables in Rural Development*. Washington : Oxford University Press.

Cernea, M. (1973). Cercetarea monografică a comunităţilor rurale. *Revista de Filosofie*, 20, 9.

Conea, I. (1940). *Clopotiva, un sat din Haţeg* (2 vol.). Bucureşti : ISSR.

Constantinescu, M. (1971). *Cercetări sociologice 1938-1971*. Bucureşti : Editura Academiei.

Constantinescu-Galiceni, V. şi Ungureanu, Ion. (1983). *Teorii sociologice contemporane*. Bucureşti : Editura Didactică şi Pedagogică.

Costea, Şt., Larionescu, M. şi Tănăsescu, F. (1996). *Agricultura românească. O perspectivă istorico-sociologică*. Bucureşti : Editura Ararat, 1996.

Dahrendorf, Ralf. (1996). *Conflictul cultural modern*. Bucureşti : Editura Humanitas.

Dobrogeanu-Gherea, C. (1910). *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare*. Bucureşti : Editura Socec.

Drăghicescu, D. (1921). *Evoluţia ideilor liberale şi un apel către tineretul liberal*. Bucureşti : Imprimeriile Independenţa.

Filipescu, I. (1992). Din contribuţiile lui H.H. Stahl la dezvoltarea sociologiei istoriei. *Sociologie Românească*, III, 5.

Giddens, Anthony. *The Class Structure of the Advanced Societies*. Londra : Hutchinson.

Golopenţia, A. (1940). *Starea culturală şi economică a populaţiei rurale din România*. Bucureşti : ISSR.

Goldthorpe, H.J., Llewellyn, Catriona şi Payne, Clive. (1980). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford : Clarendon Press.

Grofşorean, C., Nemoianu, I. *et al*. (1938). *Anchetă monografică în comuna Belinţ*. Timişoara : ISBC.

Gusti, D. (1938). Starea de azi a satului românesc. *Sociologie Românească*, 10-12.

Gusti, D. (1940). Problema sociologiei, sistem şi metodă. *Memoriile Secţiunii istorice*. Seria III, Tom XXII, Mem. 21, 22, 23. Bucureşti : Editura Academiei.

Heath, A., Evans, G. şi Mărginean, I. (1994). Clasa socială şi politica în Europa de Est. *Revista de cercetări sociale*, 2.

Hegedus, Andras şi Markus, Maria. (1972). Modernization and the Alternatives of Social Progress. *International Sociological Conference of Modernization*. Varşovia : Polish Academy of Sciences.

Jowitt, Kenneth (ed.). (1978). *Social Change in Romania, 1860-1940*. Berkeley : University of California Press.

Lovinescu, E. [1924] (1972). *Istoria civilizaţiei române moderne*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică.

Madgearu, V. (1936). *Agrarianism. Capitalism. Imperialism. Contribuţiuni la studiul evoluţiei sociale româneşti*. Bucureşti : Editura Bucovina.

Madgearu, V. (1940). *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*. Bucureşti : ISSR.

Manoilescu, M. (1942). *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*. Bucureşti : Editura Cugetarea.
Mărginean, I. (1989). Modernizarea structurilor socioocupaţionale şi profesionale. *Structura socială a României Socialiste*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Mărginean, I. (1993). Structură socială. În C. Zamfir şi L. Vlăsceanu (coord.). *Dicţionar de sociologie*. Bucureşti : Editura Babel.
Mihăilescu, I. (1989). Dinamica structurilor sociale din mediul rural. *Structura socială a României socialiste*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Ornea, Z. (1969). *Ţărănismul. Studiu Sociologic*. Bucureşti : Editura Politică.
Ornea, Z. (1972). *Poporanismul*. Bucureşti : Editura Minerva.
Papacostea, C. (1935). Ştefan Zeletin. Viaţa şi opera lui. *Revista de filosofie*, XX, 3. Vezi şi Herseni, T., 1941, Sociologia. În Bagdasar, N., Herseni, T. şi Bârsănescu, S. *Istoria filosofiei moderne* (vol. V). Bucureşti : Societatea română de filosofie, pp. 464-465.
Parkin, Frank. (1971). *Class Inequality and Political Order*. Londra : MacGibbon & Kee.
Parkin, Frank. (1978). Social Stratification. În T. Bottomore şi R. Nisbet (ed.). *A History of Sociological Analysis*. New York : Basic Books.
Pop, Luana Miruna. (2003). *Imagini instituţionale ale tranziţiei*. Iaşi : Editura Polirom.
Popescu, L. (1998). *Structură socială şi societate civilă în România interbelică*. Cluj-Napoca : Presa Universitară Clujeană.
Ralea, M. (1926). *Introducere în sociologie*. Bucureşti : Editura Cartea Românească.
Ralea, M. (1928). Intelectualii şi ţărănimea. *Dreptatea*, 9 ianuarie.
Ralea, M. (1930). *Ideea de revoluţie în doctrinele socialiste. Studiu asupra evoluţiei tacticii revoluţionare*. Bucureşti : Editura Casa Şcoalelor.
Rădulescu-Motru, Constantin. (1904). *Cultura română şi politicianismul*. Bucureşti : Editura Socec.
Rădulescu-Motru, Constantin. (1932). *Vocaţia. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*. Bucureşti : Editura Casei Şcoalelor.
Rostas, Zoltan. (2000). *Monografia ca utopie. Interviuri cu H.H. Stahl*. Bucureşti : Editura Paideia.
Rostas, Zoltan. (2001). *O istorie orală a Şcolii sociologice de la Bucureşti*. Bucureşti : Editura Printech.
Tănase, Stelian. (1995). Trei culturi. *Sfera Politicii*, IV, 28.
Sandu, Dumitru (2003). *Sociabilitatea în spaţiul dezvoltării*. Iaşi : Editura Polirom.
Stahl, H.H. (1939). *Nereju, un village d'une region archaïque* (3 vol.). Monografie sociologică coordonată de H.H. Stahl, cu o prefaţă de D. Gusti. Bucureşti : ISSR.
Stahl, H.H (1960-1965). *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti* (3 vol.). Bucureşti : Editura Academiei.
Stahl, H.H. (1968). *Civilizaţia vechilor sate româneşti*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică.
Stere, C. (1907-1908/1996). *Social-democratism sau poporanism ?* Galaţi : Editura Porto-Franco.
Stere, C. (1921). *În literatură*. Iaşi : Editura Viaţa Românească.
Wagner, Peter. (1994). *A Sociology of Modernity. Liberty and Discipline*. New York : Routledge.
Zamfir, C. (coord.). (1980). *Dezvoltarea umană a întreprinderii*. Bucureşti : Editura Academiei.
Zamfir, C. (1990). *Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică*. Bucureşti : Editura Ştiinţifică.
Zamfir, C. (1999). *Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese*. Iaşi : Editura Cantes.
Zeletin, Ştefan. [1925] (1991). *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric*. Bucureşti : Editura Cultura Naţională.

Abstract

The article focuses on four typical representations of the development of Romanian society : a) social development as a modernization process, crystallized in the project of 1848 Revolution, the neoliberal etatist Program and the theory of "Neoiobagia" ; b) the social development as a support of the cultural identity, shared by populist and peasant projects ; c) social

development as a synthesis of modernization and cultural identity, shared by The Bucharest School of Sociology ; d) social development as a modern institutional construction in the case of the delayed societies, expressed by C. Rădulescu-Motru in his logical postulate of identity.

Primit la redacţie : mai 2004